

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ RORTY

Κωνσταντίνος Μαντζανάρης*

Καθηγητής Σύμβουλος Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκη, Ελλάδα, Τακτικό Μέλος «Ι.Ε.Θ.Π. Πάτρας»

Περίληψη:

Στην ανά χείρας μελέτη εξετάζεται η παρέμβαση του Rorty ως προς τη σχέση φιλοσοφίας και λογοτεχνίας προκειμένου να τεθεί προς συζήτηση μια οπτική ως προς τον ρόλο που κατέχουν στο μεταμοντέρνο περιβάλλον. Ο τρόπος με τον οποίο επέρχεται η *συμφιλίωση* της λογοτεχνίας και της φιλοσοφίας υπάγεται στο πεδίο της φυσικής γλώσσας, κατά τους όρους της οποίας το γλωσσικό παιχνίδι ερμηνεύεται υπό μια ατομικιστική θεώρηση. Σε αυτό το πλαίσιο ο λόγος της συμφιλίωσης εντάσσεται στον βιόκοσμό μας προκειμένου να συγκροτούνται νέες νοηματικές ανακαλύψεις μέσω της γλώσσας. Ωστόσο, αυτές οι νοηματικές ανακαλύψεις υπάγονται σε μια εργαλειοποίηση του πνεύματος, όπως αυτή αποτιμάται από τη νεοφιλελεύθερη κοινωνία, απομακρύνοντας τον άνθρωπο από κάθε βλέψη μεταφυσικής ανησυχίας.

Article info:

Received: February 10, 2023
Corrected: April 6, 2023
Accepted: June 12, 2023

Λέξεις κλειδιά:

ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΜΟΣ,
ΑΤΟΜΙΚΙΣΜΟΣ,
ΣΧΕΤΙΚΙΣΜΟΣ,
ΕΡΓΑΛΕΙΟΠΟΙΗΣΗ.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Στην ανά χείρας μελέτη επιχειρούμε μια ανάγνωση των παρεμβάσεων του Rorty επί του φιλοσοφικού στοχασμού προκειμένου να συγκροτήσουμε έναν διάλογο με τη λογοτεχνία. Το ερώτημα που επιχειρούμε να θεραπεύσουμε άπτεται του ρόλου της λογοτεχνίας ως προς τις δοκιμές συμφιλίωσής της με τη φιλοσοφία αλλά και η πολιτική διάσταση της σκέψης προκειμένου να εξεταστεί ο ρόλος της πολιτικής στα συμφραζόμενα της ανωτέρω σχέσης (φιλοσοφίας και λογοτεχνίας). Θα εξετάσουμε περισσότερο συγκεκριμένα την στροφή του Richard Rorty (1931-2007) προς τη γλωσσολογική ερμηνεία του στοχασμού, προκειμένου να τίθενται προς συζήτηση ζητήματα που αφορούν τη σύνθεση αναλυτικών και κριτικών όψεων της δυτικής σκέψης.

Ειδικότερα, τα ζητήματα που τίθενται προς συζήτηση στην ανά χείρας μελέτη άπτονται του διαχωρισμού της φιλοσοφίας και της λογοτεχνίας κατά τους Νεώτερους Χρόνους αλλά και τις προκείμενες του ανωτέρου χάσματος ή της διακριτής αυτονόμησής τους υπό την θεώρηση της εργαλειακής αντίληψης. Στο πλαίσιο αυτής της διάκρισης επιχειρούμε να αναδείξουμε την παρέμβαση του Rorty προκειμένου να προβληθεί μια διαφορετική οπτική των σχέσεων λογοτεχνίας και φιλοσοφίας υπό το κάτοπτρο της πολιτικής παρέμβασης. Σε αυτήν την ερευνητική διαδρομή είναι αναγκαίο να διαλεχθούμε με τα νέα όρια της φιλοσοφικής σκέψης όπως αυτή αναγνώστηκε κατόπιν της θεώρησης του Nietzsche, προκειμένου να αναδείξουμε επιμέρους όψεις της παρέμβασης του Αμερικάνου στοχαστή.

Επιπροσθέτως, οι μέχρι τούδε προσεγγίσεις στο έργο του Rorty διαμορφώνουν ένα πλαίσιο συζήτησης ως προς τη σχέση φιλοσοφίας και λογοτεχνίας, αναδεικνύοντας τη διάσταση της πολιτικής συνθήκης ως προς την ανάγνωση της ανωτέρω συζήτησης. Με την ανά χείρας μελέτη επιχειρούμε μία ακόμα διάβαση-παρέμβαση στη σχετική ακαδημαϊκή συζήτηση ως προς την πολιτική ερμηνεία των ζητημάτων φιλοσοφίας και λογοτεχνίας.

Τα επιμέρους ερωτήματα που επιχειρούνται να προσεγγιστούν στην ανά χείρας μελέτη αφορούν τη μετάβαση από τους όρους της αναλυτικής φιλοσοφίας στην παιδεία του λέγειν με γνώμονα τη σχέση φιλοσοφίας, λογοτεχνίας και πολιτικής και τίθενται ως εξής: Με ποιον τρόπο η λογοτεχνία συμφιλιώνεται με τη φιλοσοφία; Πώς αποτιμάται η παρέμβαση του Rorty στο πεδίο του μεταμοντερνισμού; Με βάση λοιπόν τα ανωτέρω ερωτήματα επιχειρούμε να προσεγγίσουμε τους όρους της μετάβασης από την αναλυτική στην παιδευτική φιλοσοφία, όπως αυτοί προκρίνονται από την πολιτική σκέψη του Rorty αλλά τον διάλογο που έχει διαμορφωθεί ως προς την πορεία της φιλοσοφικής σκέψης στο πεδίο της μεταμοντερνικότητας.

Ως εκ τούτου, στην πρώτη ενότητα επιχειρούμε να προσδιορίσουμε πλαίσιο της παρέμβασης του Rorty στο φιλοσοφικό σκέπτεσθαι και στη δεύτερη ενότητα επιχειρούμε να παρουσιάσουμε μια κριτική ως προς την ανωτέρω παρέμβαση προκειμένου να διερευνήσουμε τα όρια της πολιτικής στον φιλοσοφικό στοχασμό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εξετάζονται τόσο οι φιλοσοφικές τάσεις του μεταμοντερνισμού όσο και οι πολιτικές εκφάνσεις των επιμέρους προσεγγίσεων προκειμένου να συγκροτηθεί μια οπτική των σχέσεων λογοτεχνίας και φιλοσοφίας υπό τους όρους της πολιτικής συνθήκης.

Από την αναλυτική στην παιδευτική φιλοσοφία.

Στην προσπάθειά του ο Rorty να απομυθοποιήσει την φιλοσοφία από τις δεσμεύσεις των απαρχών της υιοθετεί μια πολιτική παρέμβαση στο μέτρο που αυτή ερείδεται στον κόσμο των ανιστορικών πεποιθήσεων.¹ Η αποστασιοποίηση από το φιλοσοφικό απορείν περί της αληθείας και η ανάβασή του στο άρμα των πολιτικών διεκδικήσεων συντάσσει έναν πραγματισμό της πολιτικής.² Σε αυτό το άρμα σκέψης συνδιαλέγεται με τις φωνές του Nietzsche, του Foucault και του Dewey απορρίπτοντας κάθε έννοια θεμελιωτισμού υπό το πνεύμα μιας γνωσιοθεωρητικής ή ιστορικοκριτικής προσέγγισης, αφού δεν μπορούμε να εκτραπούμε της πορείας μας εντός του θεμελιωτικού λόγου.³

Ο Rorty επιχειρεί, με άλλους λόγους, να αποδομήσει τον φιλοσοφικό λόγο από τις μεταφυσικές κατηγορίες του δυισμού προστρέχοντας στον ακραίο νομιναλισμό προκειμένου να αναγνώσει φυσικαλιστικά τις καθολικές έννοιες.⁴ Η αναζήτηση της αλήθειας δεν αποτελεί πλέον επιστέγασμα της σκέψης και δη με κριτήριο την πλατωνική όραση των βεβαιότητων μας (κατά την αναπαραστατική αντιστοιχία του κόσμου), αλλά εγκύπτει στο πεδίο της τυχαιότητας.⁵ Κριτήριο άρα ως προς την αξιολόγηση των συμβάσεών μας δεν αποτελεί μια ορθολογική θεώρηση των πρακτικών μας ούτε μια αιώνια αλήθεια εδραιωμένη σε εννοιολογικές αποτιμήσεις αλλά η πραγματιστική θεώρηση του ατόμου. Η αλήθεια ως εκ τούτου δεν πηγάζει από έναν αρχέγονο πυρήνα μιας ουσίας αλλά «είναι ό,τι καλό για εμάς να πιστεύουμε».⁶

1 Guignon 1986, 406: "On Rorty's view, history appears as a series of ruptures and revolutions, resulting from accidental shifts in central metaphors, with neither continuity nor coherence. If history seems to tell a story, that is largely the result of imposing our contemporary world-view on what has come before; it is retroactive mythologizing. Because there is no unity in history, there can be no lasting standards or constraints passed on to us by our forebears to regulate our inquiry". Στην ιστορία, όθεν, δεν δύναται να εντοπίσει κάποιος ανεξάρτητες από τα θεσμικά πρότυπα αξίες. Η ιστορία, με άλλους λόγους, αποτελεί ένα είδος μυθολογίας στον χώρο της οποίας ανιχνεύονται οι ενδεχομενικότητες. Βλ. σχετικά, Topper, 1995, 958: "Understood in this way, Rorty's invocation of contingency moves between a restatement of the undeniable fact that human beings and human history are something more than the combined effects of culture and nature and a voluntarist notion that the only impediments to human change and transformation are those set by the human will itself".

2 Η πραγματιστική οπτική του Rorty διέρχεται από την πολιτική βλέψη του, αφού η ελευθερία του ανθρώπου δεν υπάγεται σε δογματικές περιχαρακώσεις, αλλά ενυπάρχει ακόμα και σε αντικρουόμενες συνθήκες του βίου και των γεγονότων. Ακολουθώντας τους προφήτες της πολιτικής θρησκείας οι Whitman και Dewey αρνούνται την αυθεντία προσκαλώντας τους Αμερικάνους να κατακτήσουν την ευτυχία μέσα από την ποικιλομορφία του κόσμου. Βλ. Rorty 1998, 15: "Whitman and Dewey were among the prophets of this civic religion. They offered a new account of what America was, in the hope of mobilizing Americans as political agents". Από την άλλη ο πραγματισμός δεν ερμηνεύεται μόνο ως μια επιστημολογική προτεραιότητα της πρακτικής, «ως μέσου συγκρότησης της θεωρίας, αλλά εν ονόματι της πρακτικής, και με αφετηρία τη δική του πραγματιστική εκδοχή που αποκαλεί «επιστημονικό μπηχεβιορισμό» οδηγείται στην εξαγγελία του «τέλους της θεωρίας» και της αντικατάστασης της από την «ερμηνευτική». Βλ. Τσινόρεμα 1991, 200.

3 Rorty 1979, 315.

4 Rorty 1989, 49.

5 Χατζής 2001, 227: «Ο νους δεν είναι ένας καθρέφτης που αντανακλά την πραγματικότητα, δεν είναι καν κάτι περί του οποίου πρέπει κανείς να διατηρεί μια φιλοσοφική άποψη. Είναι έτσι επόμενο πως για τον Rorty δεν μπορεί να υπάρξει γνώση που να πηγάζει από την πνευματική ή γλωσσική αναπαράσταση της πραγματικότητας».

6 Rorty 1979, 10.

Υπό τις ανωτέρω προκειμένες λοιπόν η φιλοσοφία υπερβαίνει τις εγγενείς περιχαρακώσεις της προκειμένου να εγκύψει στο πεδίο της γλώσσας, εκεί όπου το γλωσσικό παιχνίδι υπάγεται σε μια ατομικιστική θεώρηση.⁷ Σημασία έχει άρα η ενδογλωσσική αναφορά της γνώσης προκειμένου να αναφύονται εκείνες οι γλωσσικές πρακτικές στο πεδίο των λόγων. Σημειωτέον μάλιστα, ότι ο Rorty επιμένει σε έναν σχετικισμό στον οποίο όμως κυρίαρχη θέση επέχει ένας φιλοσοφικός ακαδημαϊσμός, προκειμένου να επικυρώνονται οι φιλοσοφικές επινοήσεις υπό το πλαίσιο μιας συζήτησης υπέρ ή κατά του πλατωνισμού.⁸ Υπό αυτήν τη συνθήκη ο φιλοσοφικός λόγος (ως ένα είδος εργαλείου που αποτιμάται χρηστικά) δεν αποτελεί παρά μία ακόμα κατηγορία της λογοτεχνίας, αφού κάθε οπτική της πλουραλιστικής πραγματικότητας είναι υποκειμενική και υπόκειται στα όρια της γλώσσας μας.

Το ζήτημα λοιπόν που τίθεται άπτεται της εγκυρότητας του Λόγου, όταν καθίσταται κυρίαρχος *κριτής* της ίδιας της χειραφέτησής του και κατ' αυτόν τον τρόπο οι μηχανισμοί ελέγχου του υπάγονται στο ίδιο το πεδίο του. Υπό αυτήν την συνθήκη υποσκάπτεται η ίδια η εγκυρότητα και ως εκ τούτου καθίσταται ενδεής η κριτική του. Διατυπώνεται, με άλλους λόγους, το ερώτημα που αφορά τη δημιουργία εκείνων των εργαλείων του Λόγου, που θα κατασκευάσουν έναν μηχανισμό ελέγχου της ορθότητας προκειμένου να διαφυλάξουν το σκέπτεσθαι από τη φθορά του. Με ποιον τρόπο όμως θα αρθεί αυτό το αδιέξοδο;

Προκειμένου να υπάρξει ένα κριτικό χειραφετικό δυναμικό έμπλοκο νοημάτων είναι αναγκαίο να στραφούμε από τον συστηματικό φιλόσοφο της επιστημονικής εξήγησης στις προσεγγίσεις του παιδευτικού φιλοσόφου προκειμένου να παραχθούν γνώσεις και αξίες ως απόρροια ατομικών βλέψεων εξαιτίας των περιστάσεων ή των συμπτώσεων. Το πεδίο της ανωτέρω παραγωγής έγκειται στην προαγωγή τρόπων ομιλίας, που δεν εντάσσονται σε κάποια λογική ή μέθοδο αλλά σε αποκομμένες νησίδες βλέψεων που νοηματοδοτούνται από ασύμμετρες λεξιλογικές δοκιμές.⁹

7 Η μετάβαση από το νόημα στη χρήση της γλώσσας προβάλλεται και από τον Wittgenstein, όταν αναφέρει ότι «κάποτε έγραφα ότι μια πρόταση μοιάζει με μέτρο που θέτουμε επί της πραγματικότητας- μόνο τα ακραία βαθμολογημένα σημεία ακουμπούν στο αντικείμενο που πρόκειται να μετρηθεί (Tractatus, 2.15121). Σήμερα, προτιμώ να πω: ένα σύστημα προτάσεων τίθεται επί της πραγματικότητας ως μέτρο». Σε αυτήν την πραγματικότητα δύναται να συνυπάρξουν η *βιωματικότητα* του Merleau Ponty και η *αποδόμηση* του Derrida που αποδίδουν εκ νέου στη φυσική γλώσσα το σκήπτρο το οποίο είχε απωλέσει εξαιτίας ενός ακραίου επιστημονισμού. Σε αυτήν λοιπόν την πραγματικότητα δύναται να συναντιούνται ο ποιητής και θετικός επιστήμονας υπό τους όρους μιας φιλοσοφικής σκευής με κέντρο το ποιείν.

8 Rorty 1979, 372.

9 Κατά την παραγωγή των τρόπων ομιλίας επιχειρείται μια νομιμοποίηση του τρόπου με τον οποίο διεξάγεται η ομιλία παρά η αναζήτηση της αλήθειας, διότι κριτήριο αποτελεί ο σχετικισμός και η ιστορική τυχαιότητα παρά η φιλοσοφική συζήτηση. Απομακρυνόμαστε άρα από την ιστορικότητα της συνείδησης και υιοθετούμε ένα χαλαρό πνεύμα, στα όρια του οποίου ο άνθρωπος δύναται να καθίσταται ευέλικτος έξω από κάθε κανονικότητα της επιστήμης. Βλ. Rorty, 1979, 315. Σε αυτό το πλαίσιο υπάγεται και η δυναμική της ερμηνευτικής να παράγει νέες λεκτικές συνάψεις με γνώμονα την κατανόηση του κανονικού. Η ερμηνευτική, δηλαδή αποτελεί έναν φάρο ελπίδας απέναντι στο κενό που αφήνει ο φιλοσοφικός λόγος, αφού με τις παρεμβάσεις της ανάμεσα στα κενά του ασύμμετρου λόγου τον *κανονικοποιεί* διαμορφώνοντας νέα μορφωτικά είδη λόγου. Σε αυτά διάκενα του λόγου καθίσταται εφικτή και η γνώση του εαυτού μας, αφού η σύλληψη του εφήμερου του ισχύοντα λεξιλογίου μάς βοηθά να ανακαλύψουμε μια μετα-φιλοσοφική κουλτούρα, πρότυπο της οποίας αποτελεί ο ποιητής.

Είναι αναγκαίος λοιπόν ένας νέος τρόπος αντίληψης της φιλοσοφίας και της λογοτεχνίας, κατά τον οποίο δεν ανιχνεύονται πλέον σε ένα διακριτό πεδίο, αλλά εντάσσονται στον ίδιο τον βίο μας προκειμένου να συγκροτούνται νέες νοηματικές ανακαλύψεις μέσω της γλώσσας. Ζητούμενο, ως εκ τούτου, αποτελεί η χρήση, δηλαδή ο τρόπος που χειριζόμαστε τη γλώσσα προκειμένου να εκφέρουμε την αντίληψη των πραγμάτων υπό το πρίσμα πολυποίκιλων επικοινωνιακών τύπων. Και αυτοί οι τύποι συντάσσονται υπό τον τρόπο του βίου και κατ' επέκταση υπό την γλωσσική εμπειρία μιας κοινότητας η οποία υιοθετεί έναν έτερο τρόπο επικοινωνίας. Η οπτική του Derrida, για παράδειγμα, προβάλλει ότι «η γλώσσα δεν είναι ένα εργαλείο, αλλά αυτό στο οποίο ζούμε και κινούμαστε».¹⁰

Ζητούμενο άρα είναι ο επαναπροσδιορισμός της χρήσης της γλώσσας προκειμένου να "δημιουργηθεί το λεξιλόγιο που προτιμώ να φαίνεται ελκυστικό φανερώνοντας πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει μια ποικιλία θεμάτων",¹¹ κατά τη σύνθεση των οποίων δύναται να προαχθούν λογοτεχνικές εξυφάνσεις. Σε αυτήν ακριβώς την συνθήκη της επαναπροσδιορισμού της χρήσης της γλώσσας και στο πλαίσιο ενός *ποιητικού πολιτισμού* αντικατοπτρίζεται και η φιλελεύθερη ουτοπία ως ένα οιονεί κριτήριο ή μέτρο «μεγιστοποίησης της ποιότητας της εκπαίδευσης, της ελευθερίας του Τύπου, των εκπαιδευτικών ευκαιριών, των ευκαιριών άσκησης πολιτικής επιρροής και άλλα παρόμοια».¹² Απέναντι λοιπόν στα φιλοσοφικά επιχειρήματα και στον μετασχηματισμό τους εντός της ιστορικής συνθήκης, ο Rorty επιλέγει να οικοδομήσει την σκευή του στοχασμού του εμπνεόμενος «από τον Nabokov, τον Proust, τον Orwell και άλλους συγγραφείς των οποίων τη λογοτεχνική φαντασία επιλέγει παρά τις θεωρητικές υπερβολές της παραδοσιακής φιλοσοφίας».¹³

Ο ίδιος ο βίος μας λοιπόν αποτελεί το αληθές πεδίο των γλωσσικών παιχνιδιών καθιστώντας αδιέξοδη την ιδέα της αναπαράστασης¹⁴ και του μοναδικού αιώνιου πυρήνα, αφού τίθεται σε προτεραιότητα ένα νέο συγκροτησιακό μοντέλο το οποίο εδράζεται στη διαρκή φόρτιση της γλώσσας στο πλαίσιο μιας καλειδοσκοπικής χρήσης της. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η λογοτεχνία ενυπάρχει στον βίο μας συντάσσοντας ένα νέο λεξιλόγιο ρητορικών και λογικών σχημάτων με άξονα τη διαλεκτική της φιλοσοφικής έννοιας και με την αισθητικότητα προκειμένου να επιτυγχάνεται μια δυναμική διάρθρωση του σκέπτεσθαι.

10 Rorty 2008, 110.

11 Rorty 1989, 9.

12 Rorty 1989, 66-67.

13 Conway 1991, 199. Πρόκειται για μια αντίληψη η οποία ερείδεται στην ύβρη της φιλελεύθερης κοινωνίας, η οποία εκφράζει την άρνησή της «...με ανέντιμα και αναξιοπρεπή μέσα» σε κάθε μετασχηματισμό. Βλ. Δεληγιώργη 2007, 505. Ωστόσο, οι ίδιες οι παρεκκλίσεις από το φιλοσοφείν αποτελούν διαδικασίες παρέκκλισης από το ισχύον παρέχοντας χώρο στο τυχαίο και στο αυτόματο και απορρίπτοντας εκ παραλλήλου κάθε ερώτημα του *διότι* και του *προς τι*.

14 Η ιδέα της αναπαράστασης αφορά την αναπαραστατική λειτουργία της γλώσσας, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο ο νους αναπαριστά την ιδέα στο πραγματολογικό πλαίσιο αναπαράστασης. Κατ' αυτόν τον τρόπο αποδίδεται προτεραιότητα στο λογικό έναντι του ρητορικού. Η σχέση άρα της λογοτεχνίας και της φιλοσοφίας επικαθορίζεται από την δυνατότητα της λογοτεχνίας να αναπαραστήσει ό,τι συμβαίνει στον βίο μας της καθημερινότητας των ανθρώπων θέτοντας όμως τα δυο πεδία σε διακριτά πλαίσια αναφοράς. Πρόκειται για μια διάκριση που ερείδεται στον τρόπο με τον οποίο η Νεωτερικότητα αφηγήθηκε τη σχέση Υποκειμένου - Αντικειμένου. Στο ίδιο μήκος κύματος συντάσσεται και ο Habermas σημειώνοντας ότι «όποιος μεταθέτει την ριζική κριτική του λόγου στην περιοχή της ρητορικής για να αμβλύνει το παράδοξο της αυτοαναφορικότητας της στομώνει την ίδια τη λεπίδα της κριτικής του λόγου. Η λανθασμένη απαίτηση να αρθεί η ειδολογική αναφορά ανάμεσα στην φιλοσοφία και τη λογοτεχνία δεν μπορεί να αποτελέσει διέξοδο μιας πορείας». Βλ. Habermas 1993, 262.

Η φιλοσοφία, επιπροσθέτως, δύναται να στραφεί προς τη γλώσσα προκειμένου να διαφυλάξει το σκέπτεσθαι από την αρνητική διαλεκτική.¹⁵ Με γνώμονα τους μηχανισμούς ορθότητας κατά τα εργαλεία του λόγου επέρχεται μια στροφή προς τη γλώσσα¹⁶ που συγκροτεί την πραγματικότητα προκειμένου να διαλέγεται πλέον με τον κοινωνικό βίκοσμο. Ως εκ τούτου, η λογοτεχνία αποτελεί πλέον μια ατραπό ή δοκιμότερα μια πηγή δυναμικής διάρθρωσης του λόγου και του σκέπτεσθαι, στο μέτρο κατά το οποίο η φιλοσοφία ερμηνεύεται στον ίδιο τον βίο μας. Σημασία ως εκ τούτου έχει ό,τι λέγεται και όχι μια βαθύτερη αλήθεια που συνομολογεί την ουσία ή το γίνεσθαι.¹⁷

Κατ' αυτόν τον τρόπο η λογοτεχνία δύναται να αποτελεί μια ανεξάντλητη πηγή ρητορικών σχημάτων που προμηθεύουν τη φιλοσοφία με εκείνα τα αναγκαία σχήματα προκειμένου να παράγει έννοιες και σε μια εξωγλωσσική πραγματικότητα. Σε αυτό το πεδίο αναφύονται νέες διαδρομές του σκέπτεσθαι διεμβολίζοντας την «καταναγκαστική εμμονή στην ταυτότητα» που απωθεί και καταπιέζει το μη-ταυτό.¹⁸

Η ανάγκη αναπαράστασης της πραγματικότητας συνεπικουρούμενη του υποκειμενικοκεντρικού προγράμματος λοιπόν αντικαθίσταται από μια αισθητικότητα των εννοιών που συγκροτούν νέες διελεύσεις του σκέπτεσθαι προς νέα χωρικά τοπία του βίου. Ο τρόπος για παράδειγμα που ένας παιδευτικός,¹⁹ κατά Rorty, φιλόσοφος εκφράζει μια φιλοσοφική ειρωνεία εμπνεόμενος από τη λογοτεχνία συγκροτεί ή δοκιμότερα επινοεί έναν νέο τρόπο προσέγγισης της αλήθειας με όρους που δεν εγκύπτουν στο λεξιλόγιο ενός οικουμενικού χαρακτήρα.²⁰ Ζητούμενο άρα για τον Rorty αποτελεί η προσέγγιση μιας μετα-φιλοσοφικής κουλτούρας, μέσω της οποίας θα υπερβούμε τον ορθό λόγο της επιστήμης και θα μετέχουμε στην ποίηση ως μια μορφή πολιτισμικής και λογοτεχνικής κριτικής.

15 Μάρας 2011, 4: «Αν λοιπόν το διαλέγεσθαι του φιλοσοφικού στοχασμού προϋποθέτει για τον Αντόρνο μια αντιστοιχία της σκέψης με το αντικείμενο, δηλαδή μια θεωρία για την αλήθεια ως ενάργεια (Evidenztheorie), τούτο δεν παραπέμπει σε κάποιο είδος διανοητικής εποπτείας, αφού η αντιστοιχία δεν συνεπάγεται πράγματα που χαρακτηρίζονται από μονιμότητα και ταυτιστική προσδιοριστικότητα».

16 Auernheimer 2015, 255: «Το έργο του Proust, σύμφωνα με τον Adorno, αποτελεί μια μοναδική προσπάθεια να εκφραστεί η αναγκαία γνώση για ανθρώπους και κοινωνικές σχέσεις, την οποία η επιστήμη δεν είναι αναγκαστικά σε θέση να αποκτήσει, χωρίς ωστόσο να μειώνεται με αυτόν τον τρόπο η αξίωση της αντικειμενικότητας... Εδώ βρίσκει ένα στήριγμα στις ίδιες τις έννοιες, διότι δεν είναι ακαθόριστες όπως πιστεύει η επιστήμη... στην πραγματικότητα συγκεκριμενοποιούνται μέσω της γλώσσας στην οποία αναπτύσσονται».

17 Rorty 1979, 359: "To say that we become different people, that we "remake" ourselves as we read more, talk more, and write more, is simply a dramatic way of saying that the sentences which become true of us by virtue of such activities are often more important to us than the sentences which become true of us when we drink more, earn more, and so on".

18 Καβουλάκος 2008, 91.

19 Παιδευτικοί κατά τον Rorty θεωρούνται οι φιλόσοφοι Goethe, Wittgenstein, Heidegger, Marx, Dewey, Freud, Sartre. Βλ. Rorty 1979, 367.

20 Η αναζήτηση της αλήθειας δεν διέρχεται πλέον από την αντικειμενική εικόνα της σκέψης αλλά από τους τρόπους κατά τους οποίους η φιλοσοφική γλώσσα κατασκευάζει εκείνες τις φράσεις που τυχαία ενέπεσαν στις χρήσεις της εκάστοτε κοινότητας και νομιμοποίησαν την εγκυρότητά τους.

Προς την παιδεία του λέγειν: κριτικές αποτιμήσεις της γλωσσολογικής στροφής.

Στην προσπάθειά του ο Rorty να υπερβεί τους διαχωρισμούς της αναλυτικής και της ευρωπαϊκής φιλοσοφίας συνέστησε έναν νέο τρόπο αντίληψης της φιλοσοφίας μέσω μια συνένωσης συνθετικής προδιαγραφής τόσο της αγγλοσαξωνικής όσο και της ηπειρωτικής σκέψης. Στο έργο του *Consequences of Pragmatism* (1982) αποτιμά τον πραγματικό υπό τους όρους μιας συγγραφικής προσέγγισης που ορίζει το αληθές μέσα από την κοινή αποδοχή της κοινότητας που το συγκροτεί. Η αλήθεια, ως εκ τούτου, δεν ευρίσκεται σε ένα οριστικό λεξιλόγιο που συντάσσεται υπό τους όρους ενός κοινού πυρήνα αποδεκτών λόγων όσο σε μια ανακάλυψη ενός γεγονότος που συμβαίνει και καθίσταται αντικείμενο παρατήρησης από εμάς. Η αλήθεια, με άλλους λόγους, επαληθεύεται σύμφωνα με τις συμβάσεις της κοινότητας ως προς το τι θεωρεί αληθές, διότι ο λόγος που θα εξασφάλιζε τη νομιμότητα του σκέπτεσθαι δεν έχει εξασφαλίσει ούτε τη δική του νομιμότητα. Η γλώσσα άρα δεν αναζητείται, αλλά κατασκευάζεται υπό τις εμπνεύσεις της κοινότητας δοκιμάζοντας τις διάρκειες των συζητήσεων της προκειμένου να αποτυπώνεται η εγκυρότητα της αλήθειας με όρους σχετικισμού.²¹ Όπως άλλωστε αναφέρει «η αλήθεια και η γνώση μπορούν να κριθούν μόνο με τα πρότυπα των ερευνητών της εποχής μας».²²

21 Υπό το πρίσμα του σχετικισμού δεν υπάρχει χώρος για τον κήρυκα και τον προφήτη ούτε για την ελευθερία ως ύψιστο αγαθό κατά την αρχαιοελληνική σκέψη, αφού η εργαλειακή αντίληψη συνθλίβει κάθε απόπειρα κριτικής ή αναζήτησης της ουσίας. Δεν αναζητείται ως εκ τούτου κάποιο θεμέλιο προσφεύγοντας στην ουσία των αρχών αλλά στον πραγματισμό της νεοφιλελεύθερης δημοκρατίας. Ακόμα και η φαντασία εξορίζεται ή εξοβελίζεται, αφού το μέτρο που θα εξέφραζε θα παρέκκλιε από τον ωφελιμισμό και το συμφέρον της φιλελεύθερης κοινωνίας. Σε αυτό το πλαίσιο συναντιέται και με τον Rawls ο οποίος αναζητά την ταυτότητα του ατόμου στη μη θεμελιακή επίκλησή της, αφού η ανοικτή κοινωνία ανταποκρίνεται σε μια ποικιλία ταυτοτήτων. Τι απομένει πλέον παρά μια συναισθηματική εφορεία των ανθρώπων προκειμένου να μετέλθει η αλλαγή της κοινωνίας; Όμως με ποιον τρόπο καθίσταται εφικτή αυτή η αλλαγή; Σε αυτό το πλαίσιο τίθενται και οι επισημάνσεις του Engel ως προς τον σχετικιστική αντίληψη της αλήθειας κατά τον Rorty. Βλ. Engel, 2010, 102: «Το κεντρικό μου επιχείρημα είναι πως ο Ρόρτυ δεν μπορεί από τη μια να υιοθετεί μια μορφή εξαλειπτισμού όσον αφορά την έννοια της αλήθειας, σύμφωνα με την οποία δεν είναι διόλου ιδιότητα των αποφάνσεών μας, αλλά απλώς ένα μηχανισμός συγκατάθεσης στις απόψεις της κοινότητας μας τις οποίες συμεριζόμαστε, και από την άλλη να αποδέχεται ένα είδος μινιμαλιστικής έννοιας της αλήθειας του κοινού νου που υποδηλώνει κάποια σαφή διάκριση μεταξύ αλήθειας και δικαιολόγησης και μια μορφή αντικειμενικότητας της έννοιας της αλήθειας».

22 Παρατίθεται στο Guignon 1986, 409.

Ζητούμενο άρα για τον Rorty δεν αποτελεί η αναζήτηση της αλήθειας, αλλά η ανακάλυψη των εναλλακτικών αυτοεικόνων μας που εμφορούνται από τους όρους μιας ιστορικής τυχαιότητας.²³ Σημασία αποδίδεται πλέον στην επιβεβαίωση της αυτοεικόνας της κοινότητας εντός των πολιτικών και κοινωνικών πρακτικών της. Όπως εξάλλου σημειώνει «η ποιητική, καλλιτεχνική, φιλοσοφική, επιστημονική ή πολιτική πρόοδος προκύπτει από την τυχαία σύμπτωση μιας ιδιωτικής εμμονής με μια δημόσια ανάγκη».²⁴ Το άτομο άρα ευρίσκεται εντός ενός ανιστορικού τόπου, όπου μετέρχεται των ανωτέρω εικόνων του προκειμένου να διαλέγεται με εξωγλωσσικά σχήματα τα οποία θεραπεύουν τη φθορά του λόγου.

Ζητήματα, όπως ο οντολογικός χαρακτήρας της αλήθειας ή η γνωσιοθεωρητική προσέγγιση της διαλεκτικής επιστημολογίας, αποτελούν ανυπόστατες προσλήψεις μιας πυρηνικής και αιώνιας αλήθειας. Σημειώνουμε δε τον όρο ανυπόστατες με την έννοια του ότι ο Rorty παρουσιάζει ένα είδος γνώσης που δύναται να καταληφθεί είτε από την αισθητική είτε από την τέχνη είτε από την ηθική εκποιώντας κάθε ίχνος φιλοσοφίας στο βωμό ενός πολιτικού πλουραλισμού.²⁵ Μέσα από την ειρωνεία και την αλληλεγγύη ανακαλύπτει ότι «στη ευφάνταστη γραφή βρήκε ότι πιο χρήσιμο ήταν το είδος της αφήγησης που παρείχε επικοινωνιακές συζητήσεις».²⁶

23 Rorty 1989, XIII-XV. Ο Rorty επιχειρεί να αδράξει τη σαρτρική θεώρηση της ελευθερίας ως παράγοντα του τυχαίου προκειμένου να οικοδομήσει ένα νέο μόρφωμα σκέψης υπό τη σκευή της ρευστότητας και των ετερόκλητων στοιχείων της. Rorty, 1979, 361: "For Sartre, to say this is not to say that the desire for objective knowledge of nature, history, or anything else is bound to be unsuccessful, or even bound to be self-deceptive. It is merely to say that it presents a temptation to self-deception insofar as we think that, by knowing which descriptions within a given set of normal discourses apply to us, we thereby know ourselves". Ωστόσο, η αναγωγή της ελευθερίας του ανθρώπου στην ιστορική τυχαιότητα αποτελεί μια αυταπάτη, αφού η ελευθερία κατακτιέται σε συνάρτηση με το νόημα της ιστορικοκριτικής συνθήκης και όχι υπό την υιοθέτηση ενός ανιστορικού λόγου υποχείριο του τρόπου του λέγειν. Το αδιαφοροποίητο παρόν επιπροσθέτως απολυτοποιεί τη σκέψη παραβιάζοντας κατά ένα τρόπο τις προκείμενες της αναστοχαστικής κριτικής. Η ανιστορική όμως συνείδηση εγκλείεται σε ένα σύστημα σχέσεων απολυτοποιώντας την παροντοποίηση σε μια τελική διαμόρφωση κατά την οποία εγκλείεται και αυτή εντός της. Αυτή η δέσμια συνείδηση δεν δύναται να αποκτήσει εν τέλει συνείδηση ακόμα και του εαυτού της, διότι υπόκειται σε μια σολιψιστική συνθήκη που ερείδεται σε ένα ιδεοποιημένο πλέγμα αναφοράς.

24 Rorty 1989, 37.

25 Ο Rorty συστήνει μια φιλοσοφία που υπερβαίνει τις ιδεολογικές προκείμενες της προτάσσοντας τον φιλοσοφικό αγνωστικισμό και καταφεύγοντας επιπροσθέτως στη διάκριση επιστήμης και φιλοσοφίας αλλά και στην υπαγωγή της φιλοσοφίας στην πολιτική. Υπό τις ανωτέρω περιχαρακώσεις η εγκυρότητα της γνώσης δεν υπάγεται πλέον στην αρμοδιότητα της φιλοσοφίας αλλά στις συνυφάνσεις της αισθητικής ή στη νομιμοποίηση των πολιτικών πρακτικών μιας κοινότητας. Βλ. Δεληγιώργη, 2008, 76. Κατ' αυτόν τον τρόπο όμως επιχειρεί να συντάξει μια «νέα μεταφυσική για σχετικιστές, ένα είδος αισθητικού και γλωσσικού ιδεαλισμού που τον τοποθετεί πράγματι σε «ειρωνική» θέση...». Τσινόρεμα 1991, 222.

26 Rigsbee 2008, 141.

Ακόμα και τα γλωσσικά παιχνίδια, όμως, όπως αυτά επικύρωσαν τον κοινωνικό δεσμό εντός μιας μεταμοντέρνας συνθήκης υπό την απρόβλεπτη παραγωγή μηνυμάτων,²⁷ δεν απαιτούν φιλοσοφικά ερείσματα που να νομιμοποιούν τη λειτουργία τους, αφού συγκροτούν μια πρωταρχική ιδέα η οποία συστήνεται στο πεδίο μιας στοχαστικής ισορροπίας. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο Rorty θέτει τις αντιρρήσεις του και επί της ισχύος της αντικειμενικότητας θεωρώντας ότι ερείδεται σε μια προνομιακή θέση που νομιμοποιεί τον ρόλο της βάσει του λεξιλογίου που χρησιμοποιεί μια ηθική ή μια επιστήμη της εποχής. Ζητούμενο με άλλους λόγους αποτελεί το αισθητικό παιχνίδι, ένα είδος νατουραλιστικής στάσης απέναντι σε στείρες διεγκυστίνδες υποκειμενικού-αντικειμενικού, φύσει-νόμω, οι οποίες αναδυθήκαν από τη μεταφυσική σκέψη.²⁸

Η πρακτική άρα του Rorty να ακυρώνει τη μέθοδο²⁹ ή την διαλεκτική των ιστορικοκριτικών προσεγγίσεων αντίκειται στην ίδια την θεώρησή του, αφού οι παιδευτικοί φιλόσοφοι, όπως τους ονομάζει, δοκιμάζουν νέα νοήματα γονιμοποιώντας ωστόσο την παράδοση της σκέψης. Μετασχηματίζουν, με άλλους λόγους, το ήδη υπάρχον νόημα προσδίδοντας σε αυτό μια νέα πνοή φιλοσοφικής δημιουργίας. Κατά τον ίδιο τρόπο το νόημα της νεοφιλελεύθερης κοινωνίας, ως μια εκδοχή του φονταμενταλισμού της αγοράς, εναντιώνεται σε κάθε μορφή οράματος ή δημιουργίας, αφού η εργαλειοποίηση του πνεύματος, η λογική του υπολογισμού και η εναλλαγή των αυτοεικόνων εκκινούν και περατώνονται στην επιφάνειά τους αποστραγγίζοντας τον βίο από κάθε έννοια μεταφυσικής ανησυχίας.³⁰

27 Lyotard 1979, 57: «...το ζήτημα του κοινωνικού δεσμού, ως ζήτημα, είναι ένα γλωσσικό παιχνίδι, το παιχνίδι της ερωτηματοθεσίας, που αποδίδει άμεσα μια θέση σε εκείνον που το θέτει, σ' εκείνον που απευθύνεται και σε εκείνο που αναφέρεται: αυτή η ερώτηση είναι ήδη κοινωνικός δεσμός». Ενώ ως προς τη θεώρηση του Lyotard τα γλωσσικά παιχνίδια αφορούν μόνο τους παίκτες και κατά συνέπεια ο κοινωνικός δεσμός υπόκειται στη μετατόπιση των κινήσεών τους, ως προς τη θεώρηση του Rorty ο κοινωνικός δεσμός συγκροτείται εκ της εικόνας της κοινότητας όταν αυτή καθίσταται αληθής ως προς την ίδια και όχι ως προς μια θεωρία. Ο μεν πρώτος εκκινεί εκ μιας νέας διαλεκτικής που εγκαινιάζεται μέσω της παραλογίας και της απροσδιοριστίας ανακαλύπτοντας νέους χώρους τους οποίους δύναται να δρέψει η λογοτεχνική γραφή υποκαθιστώντας τη φιλοσοφία, ο δε δεύτερος εκ μιας σχετικιστικής θεώρησης αποκόβοντας κάθε ψήγμα ενός οικουμενικού μέτρου ή μιας ιστορικής πρόσληψης της επιστήμης προκρίνοντας ένα πνεύμα ικανό να προασπίσει την ευελιξία των υποκειμένων απέναντι στις κανονιστικές νόρμες της επιστήμης.

28 Υπό το νατουραλιστικό πνεύμα η φιλελεύθερη πολιτική αξιοθετεί το νόημα στη βάση του ασυνείδητου ενός μονοδιάστατου ανθρώπου διαμορφώνοντας την οικονομία της αγοράς πέρα από κάθε αναστοχαστική θεώρηση. Ο αναστοχασμός δηλαδή, ως μια πορεία σκέψης προς το παρελθόν φανερώνοντας τα ριζώματα του παρελθόντος με την οπτική του παρόντος, δεν δύναται να υπαχθεί στο ασυνείδητο, διότι στερείται νοήματος εξαιτίας της απολυτότητας της ισχύος του χρήματος.

29 Rorty 1989, 9: "The method is to redescribe lots and lots of things in new ways, until you have created a pattern of linguistic behavior which will tempt the rising generation to adopt it, thereby causing them to look for appropriate new forms of nonlinguistic behavior, for example, the adoption of new scientific equipment of new social institutions".

30 Mara and Dovi 1995, 2: "Rorty's creative reconciliation of Nietzsche and Mill is, thus, fundamental to his explanation of and justification for postmodern liberalism's identity, to the way in which it proposes to further the priorities of both public welfare and private self poetry".

Η δράση των μετεχόντων, όμως, εντός μιας κοινότητας, που κινητοποιούνται σε επικοινωνιακές πρακτικές στο πλαίσιο μιας φιλελεύθερης κοινωνίας, ακυρώνεται συλλήβδην από τις ίδιες τις διεργασίες απόκλισης ή παρέκκλισης από τις οικουμενικές αλήθειες. Και αυτό συμβαίνει διότι προσμετρά την αλληλεγγύη της κοινότητας ως υποκατάστατο της ελευθερίας καθόσον αποκόβεται από τη θεώρηση του φύσει-νόμω της ευρωπαϊκής σκέψης.³¹ Δεν καταγράφεται ως εκ τούτου κάποια ανάγκη για μεταφυσική, διότι αυτή καθ' αυτή η δημοκρατική κοινότητα αποτελεί ένα σημαίνων και ιδρυτικό πλαίσιο που διαφυλάττει την πρωταρχικότητά της εξαιτίας της αλληλεγγύης των μελών της. Τι σημασία έχει λοιπόν ακόμα κι αν αλλάξουμε το λεξιλόγιό μας³² για να ορίσουμε τα πράγματα στον κόσμο, αφού ουσιαστικά ο κόσμος μας είναι ο κόσμος των συναισθημάτων χωρίς σκέψη;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Auernheimer G. (2015): Το πρόταγμα του διαφωτισμού και ο κριτικός διανοούμενος: Theodor W. Adorno, *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας* 14, 249-265.
- Conway D. (1991): Taking Irony Seriously: Rorty's Postmetaphysical, *Liberalism, American Literary History* 3, 198-208.
- Guignon C. (1986): *On Saving Heidegger from Rorty*, *Philosophy and Phenomenological Research* 46, 401-417.
- Habermas J. (1993): *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Liotard F. (1979): *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μετάφραση από τα γαλλικά Κ. Παπαγιώργης, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.
- Mara M. G. and Dovi M. S. (1995): Nietzsche, and the Identity of Postmodern Liberalism, *The Journal of Politics*, 57, 1-23.
- Rigsbee D. (2008): *Rorty from a Poet's View*, *New Literary History*, 39, 141-143.
- Rorty R. (1979): *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton University Press, New Jersey.
- Rorty R. (1989): *Contingency, Irony, and Solidarity*, Cambridge University Press, New York.
- Rorty R. (1998): *Achieving our Country: Leftist Thought in Twentieth-Century America*, Harvard University Press, Cambridge.
- Rorty R. (2004): *Habermas και Lyotard*, Η διαμάχη. Κείμενα για την Νεωτερικότητα, μετάφραση από τα Αγγλικά Γ. Σκαρπέλος, 99-117. Εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα.
- Rorty R. (2008): Philosophy as a Kind of Writing: An Essay on Derrida, *New Literary History* 39, 101-119.
- Rorty R., Engel P.I. (2010): *Σε τι χρησιμεύει η αλήθεια;*, μετάφραση από τα Γαλλικά Στ. Βιρβιδάκης, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.
- Steele M. (1993): *How Philosophy of Language Informs Ethics and Politics*, Richard Rorty and Contemporary Theory boundary 2, 140-172 Duke University Press.

31 Rorty 1989, XIII-XV.

32 Rorty 2010, 71: «Σύμφωνα με τους φιλοσόφους που αποκαλούνται «μεταμοντέρνοι» και με τους πραγματιστές, στους οποίους συμπεριλαμβάνω και τον εαυτό μου, μπορούμε να θεωρήσουμε αμελητέα τα παραδοσιακά ζητήματα της μεταφυσικής και της γνωσιολογίας, επειδή δεν έχουν καμιά κοινωνική χρησιμότητα. Το πρόβλημα δεν έγκειται στο ότι τα ζητήματα αυτά στερούνται νοήματος, ούτε στο ότι στηρίζονται σε εσφαλμένες προϋποθέσεις, αλλά οφείλεται στο ότι το λεξιλόγιό της μεταφυσικής και της γνωσιολογίας δεν έχει καμιά κοινωνική λειτουργία».

- Topper K. (1995): *Richard Rorty, Liberalism and the Politics of Redescription*, The American Political Science Review, 89, 954-965.
- Δεληγιώργη Α. (2007): *Ο μοντερνισμός της σύγχρονη φιλοσοφία. Η αναζήτηση της χαμένης ενότητας*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Δεληγιώργη Α. (2008): *Καιρός. Σύγχρονοι προβληματισμοί για έναν καλύτερο κόσμο*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Καβουλάκος Κ. (2008): *Horkheimer και Adorno: Ανοιχτή ή αρνητική διαλεκτική*, Αξιολογικά 20, 85-93.
- Μάρας Κ. (2011): *Αντόρνο: Εισαγωγή στη διαλεκτική*, Κριτικά 2011 Φιλοσοφικές Βιβλιοκρισίες, 1-5. Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα.
- Τσινόρεμα, Β. (1991): *Η «Μετα-Φιλοσοφική Κουλτούρα» του R. Rorty: Τέλος της Θεωρίας ή Νέα Μεταφυσική για Σχετικιστές*, Αξιολογικά 2, 192-223.
- Χατζής Α. (2001): *Το τέλος της φιλοσοφίας (κατά Rorty) και ο ρόλος των διανοουμένων*, Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας 7, 225-238.

ASPECTS OF PHILOSOPHY AND LITERATURE IN RORTY'S THOUGHT

Konstantinos Mantzanas, Ph.D

Professor (SEP) Hellenic Open University,
Regular Member of "I.N.R.A"

Summary:

The turn to desire for logos a reinforcement of the poetic language to the extent that it is prioritized with regards to the conquered truths on the basis of absolute and universally necessary propositions. The radical transition from the love for logos, as an element of a humanitarian tradition, to the desire of speaking, as an element of a linguistic trend, forms the conditions for a postmodern freedom that debates with the improvisational literature tests. However, neither the writer is in danger from the explanatory moulds of the theories nor the philosopher from the literary manifestations of speech.

Under the above arrangements, the composition between philosophy and literature takes occurs in order to constitute a new condition of interpretation of the human spirit. The theoretical framework on which the above composition occurs is subject to a pluralism that suppresses any concept of fundamentalism wherever it comes from, highlighting the new values of freedom and poetry.

Keywords:

PRAGMATISM,
INDIVIDUALISM,
RELATIVISM,
INSTRUMENTALISM.